

Qədim türbə üzərindəki Təzəpir

Xəyalə Muradlı

XIX əsrin sonlarında müsəlmanlar Bakı quberniyasına müraciət edərək İçərişəhər qala divarlarının yanında, indiki Sabir bağının yerində məscid tikilməsinə icazə verilməsini xahiş edirlər. Lakin məscidin orada deyil, o vaxt şəhərin kənarı sayılan Yuxarı Dağlı məhəlləsində tikilməsi ilə bağlı qərar verilir. İcazə alandan sonra isə qalır vəsait tapmaq məsələsi. Bu işi dövrün ziyalı, vətənpərvər xeyriyyəçi xanımı Nabat Aşurbəyli öz öhdəsinə götürür... Xeyli çətinliklərlə üzləşdiklərinə görə tikintisi 9 il uzanan bu məscid indi bütün Şərqdə əsrarəngizliyi ilə göz oxşayan, Qafqazın dini mərkəzi hesab olunan Təzəpir məscididir...

Təzəpirin çoxəsrlik tarixi

Bir əsrdən çox yaşı olan bu əzəmətli tikilinin maraqlı tarixi var. Bura əvvəllər ziyarətqah olub. Ziyarətqahın tarixinin XIV-XV əsrlərə gedib çıxdığı deyilir. Tədqiqatlara görə, məscidin dərin süxur qatları altında mövcud olan türbə zamanəsinin görkəmli alimi və övliyası Əbu Seyid Abdullaya məxsus olub. Ziyarətqahın yerləşdiyi məkan ötən əsrin ortalarına qədər "Xəlfədam" adı ilə tanınırdı. Hazırda isə bu yer Təzəpir məscidinin yerləşdiyi ərazidir.

Zaman keçdikcə Əbu Seyid Abdullanın türbəsi dağıntılara məruz qalıb. Lakin piri kəramətinə böyük etiqad göstərən insanlar onun tamamilə dağılmasına imkan verməyiblər. Buranın müqəddəsliyinə tapınan insanlar zaman-zaman bu yeri ziyarət ediblər. Elə ona görə də ziyarətqah bir neçə dəfə Bakı əsilzadələri tərəfindən məscid kimi təmir olunub. 1817-ci ildə sonuncu Bakı xanı Hüseynqulu xanın kürəkəni Qasım bəy məscidi əsaslı bərpa etdirib.

İbadətqahın əsl tikintisi isə XX əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. Belə ki, varlı möminlərdən sayılan Nabat Xocabəy qızı Aşurbəyli-Rzayevanın fədakarlığı və xeyirxahlığı sayəsində 1905-ci ildə məscidin ilk bünövrə daşı qoyulur. Türbə üzərində yeni məscid tikildiyinə görə xalq arasında bu tikili Təzəpir məscidi adlanmağa başlayır. Deyilənlərə görə, Seyid Yəhya Bakuvinin nəslindən olan bu qadın ikimərtəbəli məscid tikdirməyi əhd edibmiş. O, əhdinə sadıq qalaraq həyat yoldaşı və atasından aldığı miras hesabına, sonuncu zinət əşyasına qədər satıb, birmərtəbəli məscid binasının yerində yeni ibadətqah tikdirir. Nabat xanım məscidin layihəsini hazırlamağı Azərbaycanın ilk təhsilli memarı olan Zivər bəy Əhmədbəyova həvalə edir. Hətta Zivər bəyi öz vəsaiti ilə Şərq ölkələrində yerləşən ən gözəl məscid komplekslərini ziyarət etməyə göndərir ki, onların tikiliş tərzlərini canlı şəkildə görsün və gəlib Azərbaycanda onlardan daha da möhtəşəm bir işə imza atsın. Səyahətdən sonra Zivər bəy ona arzuladığı hündür ikimərtəbəli minarəsi olan yaraşlıq məscidin layihəsini təqdim edir. Bu layihəyə əsasən, məscid hündürlüyünə və əzəmətinə görə Yaxın Şərqi ən möhtəşəm dini abidələrindən biri olmalı idi. O, şəhərin hər yerindən görünməli və Günəşin şüaları altında parlamalı idi. Lakin Bakı quberniyasının Dini İşlər İdarəsindən Zivər bəyə ciddi xəbərdarlıq edilir ki, Təzəpir məscidi yaxınlıqda yerləşən və xalq arasında "Qızıllı kilsə" adlanan Aleksandr Nevski pravoslav kilsəsindən hündür olmamalıdır. İdarə pravoslav ruhanilərinin fitvası ilə minarənin yalnız bir mərtəbəsinin tikilməsinə icazə verdiyi üçün Zivər bəy hazırladığı layihədə bəzi dəyişikliklər etmək məcburiyyətində qalır. Deyilənə görə, əgər məscidin minarəsi ikimərtəbəli olsaydı, öz hündürlüyü və yaraşığına görə kilsəni kölgədə qoyardı. Lakin qısa minarə ilə tikilməsinə baxmayaraq, Təzəpir məscidi Bakıda ən iri və möhtəşəm məscid olmaqla yanaşı, həm də şəhərə yaraşlıq verən gözəl memarlıq abidəsi oldu.

Məscidin özülünə birinci daşın qoyulması üçün Nabat xanım öz fəaliyyətinə adi bəna kimi başlayan məşhur xeyriyyəçi, milyonçu Hacı Zeynalabdin Tağıyevi dəvət etmişdi. 9 ildən sonra məscidin baş günbəzinə sonuncu daşı da elə Hacı qoyur. Lakin bunu görmək Nabat xanıma qismət olmur. Çünki o, tikinti başa çatmazdan iki il əvvəl, 1912-ci ildə - 117 yaşında ikən vəfat edir və elə məscidin həyatında dəfn olunur. Onun ölümündən 2 il sonra, 1914-cü ildə yarımçıq qalmış işini oğlu Hacı Abbasqulu Rzayev başa çatdırır. Nabat xanımın məzarı bu gün də Təzəpir məscidinin girişindədir. Onun qəbirdaşı üzərində təmir işi aparılıb və buradakı yazılar qızıl suyu ilə yazılıb.

"Qızılla bürünmüş" Təzəpir

Ölkə prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı ilə məsciddə aparılan əsaslı təmir-bərpa işlərindən sonra isə abidə daha da gözəlləşərək əsl memarlıq incisinə çevrilib. 2009-cu ildə istifadəyə verilən Təzəpir məscid kompleksinə mərasim zalı, Bakı İslam Universitetinin tədris korpusu, kitabxana, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin inzibati binası daxildir.

Əsaslı təmirdən sonra məscidin ən cəlbedici yeniliyi onun interyeridir. Burada ümumi sahəsi 1400 kvadratmetr olan divarlarda və günbəz altında Azərbaycan nəqqaşlıq məktəbinin və Şərq ornamentinin nadir nümunələrindən istifadə olunub. Mehrab kaşı və mərmərdən yığılıb, günbəzin pəncərə konstruksiyaları təzələnərək şəkəli taxta pəncərələrlə əvəzlənib. Günbəzə ağırlıq gətirən iki tonluq çilçirəq əvəzinə müasir texnologiyalı işıqlandırma sistemləri quraşdırılıb.

Məscidin tamamlayıcı dekorativ elementlərinin üstü, minarələrin başı və kəmərbənd yazıları ən yüksək əyarlı qızıl lövhələrdəndir. Günbəzin üstü isə Qızılqaya daşı ilə üzlənib, burada dekorativ elementlərlə bərabər, yuxarı hissədə "La İlahə İlləllah" kəlməsi 6 dəfə təkrar olunub. Dekorativ oyma detallarının və yazılı kəlmələrin üzəri yüksək əyarlı qızıl təbəqə ilə örtülüb. Günbəzin üstü isə hündürlüyü 1,6 metr olan daş sancaqla tamamlanıb.

Ən müasir avadanlıqla təchiz edilmiş məscidin müasir tələblərə cavab verən kitabxanasında qədim və qiymətli kitablardan ibarət bir xəzinə yerləşir. Kitabxana Qurani-Kərimin qədim əlyazmaları, elmi-dini, astronomiya, tarix, coğrafiya sahələrini əhatə edən kitablar ilə zəngindir. Burada əsasən XVII əsrin sonu-XVIII əsrin əvvəllərinə dair çox qiymətli əlyazmalar saxlanılır. Ən qədim kitabın 500 yaşı var və Şah İsmayıl Xətəinin dövründə tərtib olunub. Üzlüyü dana dərisindən olan kitablar dövrünün xəttatları tərəfindən nəfis xətlə işlənib. Hər xəttatın kitaba vurduğu möhür sayəsində onun kim tərəfindən və nə vaxt yazıldığını müəyyən etmək mümkündür. Mərkəzdə dünyanın heç bir kitabxanasında mövcud olmayan və ya cəmi iki-üç nüsxəsindən biri olan kitablar da var.

Kitabxana fondunda daşbasma, qurğuşuntökmə üsulu ilə çap olunmuş və əlyazma şəklində olan 7300 qədim kitab mühafizə olunur. Daşbasma üsulu ilə çap olunan kitabların yaşı 150-200 ildir. Hazırda mərkəzdə Azərbaycan, türk, ərəb, fars, ingilis və başqa dillərdə çap olunmuş 10 min nüsxə kitab saxlanılır.

Bir sözlə, Təzəpir məscid kompleksi tək Azərbaycanın yox, bütün Şərqi əsrarəngiz memarlıq incisinə və Qafqazın dini mərkəzinə çevrilib.